

1954 SEÇİMLERİ ÖNCESİ ANKARA ADAYLARINI BELİRLEME SÜRECİNDE CHP'DE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ SORUNU (ŞÜKRÜ SÖKMENSÜER'İN RAPORUNA GÖRE)

Yrd. Doç. Dr. Asaf ÖZKAN
Atatürk Üniversitesi, Oltu Meslek Yüksekokulu
asaf.ozkan@atauni.edu.tr

ÖZET

Demokrasinin temel unsurlarından olan siyasi partilerin iç işleyişinin demokratik prensiplere uygun olup olmadığı demokratik sistemin o ülkede yerleşip yerleşmediği ile yakından ilgilidir. Siyasi partilerde parti içi demokrasinin en bariz göstergelerinden birisi de seçimler öncesindeki aday belirleme süreçleridir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti dönemindeki aday belirleme yöntemlerinin demokrasiye uygun olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Çok partili siyasi sisteme geçildikten sonra daha önce bütün aday belirleme yetkilerini genel başkan veya üst yönetime veren ilke değiştirilerek yerel teşkilatlar da aday belirleme sürecine dahil edildi. 1954 seçimleri öncesinde kabul edilen tüzük gereğince aday yoklama kurulları oluşturularak aday yoklaması yapıldı ve adaylar buna göre belirlendi. Ancak kağıt üzerinde demokrasiye oldukça uygun görünen bu sistemin pratikte çok ta kullanışlı olmadığı anlaşılmaktadır. Kendisi de Ankara'dan aday olmak istediği halde aday yoklamasından geçemeyen Şükrü Sökmensüer'in CHP Genel Başkanı'na yazdığı rapor, özelden Ankara aday yoklama sürecini aydınlattığı gibi genelde CHP'de parti içi demokrasi sorununa ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, 1954 Seçimleri, Aday Yoklamaları, Parti İçi Demokrasi, Şükrü Sökmensüer.

THE PROBLEM OF INTRA-PARTY DEMOCRACY IN CHP DURING THE PROCESS OF DETERMINING CANDIDATES OF ANKARA BEFORE THE ELECTIONS OF 1954 (ACCORDING TO A REPORT PREPARED BY ŞÜKRÜ SÖKMENSÜER)

ABSTRACT

Whether the internal operation of political parties—which are the main elements of democracy- is suitable to the democratic principles or not has a close connection to the establishment of democratic system in the country. For political parties, one of the most obvious sign of intra-party democracy is the candidate determination process before the elections. It is not possible to claim that CHP's candidate determination methods were suitable to democracy in one-party period. After transititon to multi-party political sysytem, the principle, which beforehand gave all the candidate determination authority to the chairman or top management, was changed and local organizations were also included in the candidate determination process. By virtue of the regulation which was accepted before the elections of 1954, primary election was held by forming primary election committees and the candidates were determined according to that. But, it can be

understood that this system, which seemed very suitable to democracy in theory, was not that practical in practice. The report written to CHP chairman by Şükrü Sökmensüer, who could not pass the primary election although he wanted to be a candidate from Ankara, enlightens Ankara primary election process in particular and the intra-party problems in CHP in general.

Keywords: Republican People's Party (CHP), elections of 1954, primary elections, intra-party democracy, Şükrü Sökmensüer.

GİRİŞ

Demokrasinin en basit tanımı; “*idare edenlerin, dürüst ve serbest seçimler yoluyla, idare edilenler tarafından seçildiği bir rejim*”¹dir. Gelişmiş demokrasinin sadece seçim olmadığı gerçeği kabul edilmekle beraber, halkın kendisini yönetmesi için vekâlet vereceği kişilerin kimler olacağına belirlenmesi süreci büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla demokratik rejimin en temel unsurlarından olan siyasi partilerde milletvekili adaylarının belirlenme biçimi, parti içi demokrasinin temel göstergelerinden biridir. Seçim mekanizması hakkında geliştirilen temsil teorisine göre; seçmen kendi adına konuşması ve iş görmesi için milletvekiline vekâlet verir ve böylece milletin vekili olan parlamento milli iradeyi ifade eder. Pratikte ise temsil teorisi gibi seçimler de, siyasi partilerin gelişmesi ile büyük bir değişikliğe uğradı. Siyasi partilerin ortaya çıkışı ile birlikte, seçmenle milletvekili, milletle parlamento arasındaki birebir diyalog kayboldu, bunların arasına karşılıklı ilişkilerin mahiyetini kökünden değiştiren bir üçüncü taraf girdi. Artık milletvekili, seçmenler tarafından seçilmeden önce partisi tarafından belirlenmekte, seçmenler ise belirlenen isimleri tasdik etmektedirler. Tek bir adayın halkın karşısına çıkarıldığı tek parti rejimlerinde bu durum daha bariz bir şekilde görülmekte ise de çok partili rejimlerde de aynı durum mevcuttur. Seçmen farklı adaylardan birini seçebilirse de, bunların hepsi yine bir parti tarafından aday gösterilmektedir. Gerçek demokrasiye bağlı kalmak isteyen ülkelerde partilerin aday gösterme sistemi önseçim gibi belli kurallara bağlanmışsa da sonuçta çoğu zaman partinin etkisi seçmenin etkisinden daha ağır basmaktadır².

Bu açılarından bakıldığında zaman halkın, kendisini temsil etmesi için oy vereceği vekil adaylarının kimler olacağı veya adayların kimler tarafından belirleneceğine dair kurallar siyasi partilerin demokrasiyi içselleştirme seviyesini de göstermektedir.

Siyasi partilerin aday belirleme yöntemleri çok çeşitlidir. Teorik olarak bir uçta, adayların seçmenler tarafından belirlenmesi, diğer uçta da

¹ Maurice Duverger, “Partiler ve Siyasi Rejimler”, (Çeviren: Ergun Özbudun), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:19, Sayı:1-4, 1962, s.96. (ss.95-171).

² Duverger, “Partiler ve Siyasi Rejimler”, s.96-97.

tek başına parti lideri tarafından belirlenmesi yöntemi vardır. Partilerin uygulamaları da bu iki uç arasında partinin otoriter veya demokratik yapısına göre değişir. Aday belirleme biçimlerine örnek olarak, adayların seçim çevresindeki tüm parti üyelerince belirlenmesi, seçim çevresindeki parti üyelerinin bir bölümünce belirlenmesi, partinin bölgesel örgütünce belirlenmesi, partinin ulusal düzeydeki merkez karar organınca belirlenmesi ve ulusal düzeydeki parti içi hiziplerin liderlerince belirlenmesi gibi yöntemler sayılabilir³.

1. Tek Parti Döneminde CHP'nin Aday Belirleme Yöntemleri ve Çok Partili Döneme Geçiş Sürecindeki Değişimi

Türkiye’de siyasi partiler toplumsal yaşama Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde girdiler⁴. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Kurtuluş Savaşı’nı gerçekleştiren Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, savaşın sonunda partileşerek Cumhuriyet Halk Partisi’ne dönüştü. CHP 1923-1946 yılları arasında otoriter modernleşmeci bir tek parti olarak ülkeyi yönetti⁵. 1923-1942 yılları arasındaki dönem, 1908 yılında çıkarılmış olan İntihâb-ı Mebusân Kanunu’nun yürürlükte olduğu, seçimlerin bu kanuna göre yapıldığı dönemdir. 1942 yılında 4320 sayılı Mebus Seçimi Kanunu, 1946’da da 4918 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu çıkarıldı. Bahsedilen bu kanunlarda aday belirleme konusuna yer verilmemişti. Yani 1908 yılında çıkan seçim kanununa göre yapılan ilk seçimden sonra çok partili siyasi hayata geçinceye kadar yapılan seçimlerde milletvekilliği adaylığı konusunda asıl belirleyici olan parti liderleri veya

³ Yeliz Ilgar, *Türkiye’de Siyasi Partilerdeki Merkezîyetçi Yapılanmaya Etki Eden Etmenler ve Merkezîyetçi Yapılanmanın Siyasal Demokrasi Açısından Olumsuz Sonuçları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2002, s.117; Mehmet Ali Aydın, “Milletvekili Adaylarının Belirlenme Usulü ve Önseçim”, *Yasama Dergisi*, Sayı:5, Nisan-Mayıs-Haziran, 2005, s.84-85. (ss.82-108).

⁴ 1965 yılına kadar Türkiye’de siyasi partilerin hukuki statüsünü belirleyen bir siyasi partiler kanunu yoktu. Siyasi partiler ilk defa 1909 yılında çıkarılan 310 sayılı Cemiyetler Kanunu’na göre kurulmuşlardır. Bu kanun çeşitli değişikliklerle 1938 yılına kadar yürürlükte kalmış; 1938 yılında yeni bir Dernekler Yasası çıkarılmıştır. Türkiye’de siyasi partiler, 1965’te çıkarılan 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile ilk defa derneklerden ayrı bir statüye kavuşmuşlardır. (Mehmet Kahraman, Zekeriya Çalışkan, “Türkiye’de Siyasal Partilerin Hukuksal Statüsü ve Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:5, Sayı:3, (Haziran 2007), s.123. (ss.122-131); Ilgar, *Türkiye’de Siyasi Partilerdeki Merkezîyetçi Yapılanma*, s. 68-69).

⁵ İlter Turan, “Türk Siyasi Partilerinde Lider Oligarşisi: Evrimi, Kurumsallaşması ve Sonuçları”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı:45, (Ekim-2011), s.4. (ss.1-21).

parti merkez organları idi⁶. Tek parti döneminde yapılan milletvekili seçimlerinin bir seçimin uyması gereken temel kurallar açısından demokratik ilkeler çerçevesinde gerçekleştirildiği söylenemez. Bahsedilen tek parti döneminde adaylar CHP üst yönetimi/lideri tarafından belirlenirken asıl mücadele aday olmak adına verilirdi. Seçmenler ise sadece partinin belirlediği adayları onaylamakla yükümlüydüler⁷. Bu dönemde yapılan ve yarışmacı olmayan seçimlerde milletvekili teklifi almakla milletvekili olmak eşanlamlıydı⁸.

Yukarıda belirtildiği üzere tek parti döneminde yürürlükte olan ne milletvekili seçimi kanunlarında ne de siyasi partilerin hukuki statüsünün bağlı olduğu cemiyetler kanununda siyasi partilerin aday gösterme yöntemlerini düzenleyen ilkeler belirlenmemişti. Zaman içerisinde CHP Tüzüğündeki değişmelerle birlikte milletvekili adaylarının belirlenme yöntemleri de değişti. CHP'nin kuruluş yıllarında milletvekili adaylarını gösterme yetkisi Parti Divanı'na aitken, bu yetki 1927 yılında Genel Başkanlık Kurulu'na verildi. Genel Başkanlık Kurulu; Genel Başkan, Genel Başkan Vekili ve Genel Sekreterden oluşuyordu. Bu kurulda adayların belirlenme yetkisi daha çok Genel Başkan'daydı. Tek parti yönetiminin pekişmesinden sonra bu yetki ölünceye kadar Mustafa Kemal Atatürk, onun ölümünden sonra da İsmet İnönü tarafından kullanıldı⁹.

Çok partili siyasi hayata geçişle birlikte partilerin, oy isteyeceği halkın taleplerine daha fazla kulak vermeleri gerektiği gerçeği ortaya çıktı. Artık siyasi partilerin daha fazla oy almak için halkı ikna etmeleri gerekecekti. Halkı ikna etmenin yollarından birisi de gösterilecek adayların halktan oy alabilme kapasitelerine bağlıydı. Bu nedenle partiler milletvekili adaylarını belirlerken halkın yüz yüze tanımadığı ama partiyi daha yukarı taşıyacak birikime sahip olduğu düşünülen profesyoneller ile halkın yakından tanıdığı ve partiye daha fazla oy kazandıracığı düşünülen kişiler arasında tercih yapmak zorunda kaldılar. Bahsedilen gelişmelerden sonra partilerin aday gösterme yöntemleri, parti içi demokrasi konusunda en fazla üzerinde durulan konulardan birisi oldu¹⁰.

Tek parti yıllarındaki seçimlerde aday belirleme yetkisini tamamen genel merkeze, dolayısıyla parti liderine vermiş olan CHP'de, 1947 yılında hazırlanan yeni tüzükle birlikte bu sistemin değiştiği görülmektedir. 1947

⁶ Aydın, "Önseçim", s.87.

⁷ Şirin Tekeli, "Cumhuriyet Döneminde Seçimler", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:7, İletişim Yayınları, s.1801. (ss.1797-1824).

⁸ Turan, "Lider Oligarşisi", s. 4.

⁹ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, II, 5. Baskı, İstanbul, 2010, s.54-65; Hakkı Uyar, "1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri", <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/> / *I.pdf*, s.28. (Erişim Tarihi:05.06.2013)

¹⁰ Ilgar, *Türkiye'de Siyasi Partilerdeki Merkezîyetçi Yapılanma*, s. 115.

tarhli CHP Tüzüğünde, her ilde milletvekili adaylarının %70'inin o ilin il yönetim kurulu üyeleri, ilçelerin yönetim kurulu üyeleri, partili belediye başkanları ve genel meclis üyelerince gizli oyla seçilmeleri, %30'unu ise Parti Divanının gizli oyla belirlemesi kararlaştırıldı¹¹. Böylece CHP'nin yavaş yavaş seçkinci yaklaşımdan uzaklaşarak halkın tercihlerini dikkate almaya başladığı anlaşılmaktadır.

1947 tarihli tüzüğü ile girdiği 14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP karşısında ağır bir seçim mağlubiyeti yaşayan CHP'de muhalefete düştükten sonra çok büyük bir şok yaşandı¹². Uzun yıllar tek başına ülkeyi yönetmiş olan kadrolar bir anda ne yapacaklarını şaşırıldılar. İlk şaşkınlık geçtikten sonra seçim mağlubiyetinin sorumluları aranmaya başlandı. Örgüt, mağlubiyetin sorumluluğunu ya partinin üst kurullarını oluşturan bürokratik kadrolara ya da doğrudan doğruya Parti Genel Başkanı İsmet İnönü'ye yüklemekteydi. Teşkilat içerisinde partinin gençleştirilmesini, hatta İsmet İnönü'nün Genel Başkanlıktan ayrılmasını isteyenler bile vardı. CHP içerisindeki ilk hesaplaşma 14 Mayıs 1950 seçimlerinden hemen sonra toplanan Kurultay'da yaşandı. Kurultay İsmet İnönü'yü Genel Başkan seçmesine rağmen, Genel Sekreterlik makamına İnönü'nün desteklediği Nihat Erim'i¹³ değil 1950'li yıllarda CHP'nin sivilleşme sürecinin simgesi

¹¹ Hilmi Uran, Meşrutiyet, *Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, İstanbul, 2008, s.450; Zafer Köybaşı, *Türkiye'de Siyasi Partilerin Aday Tespiti*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006, s.83; Hakan Uzun, "İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25, (2012-Güz/Autumn), s.123.

¹² 1950 Milletvekili Genel Seçimlerinde CHP %39,6'lık oy oranı ile 69 milletvekili çıkarırken DP, %55,2'lik oy oranı ile 416 milletvekilliği kazandı. Aynı seçimlerde 1 milletvekili Millet Partisi'nden 1 milletvekili de bağımsız olarak meclise girmeyi başardı. (*Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, TÜİK Yayınları, Ankara (Tarihsiz), s.25).

¹³ Nihat Erim; 1912'de Kocaeli Kandıra'da doğdu. Galatasaray Lisesi, İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Öğretim Üyeliği yaptı. 1943-1950 yılları arasında CHP'den Kocaeli milletvekili olarak TBMM'de bulundu. 1950 seçimlerinde CHP'nin muhalefete düşmesi ile birlikte partinin yayın organı olan Ulus gazetesinin başyazarlığını üstlendi. Bu gazetenin 1953'te kapanması üzerine 1955 yılına kadar Yeniulus ve Halkçı gazetelerini çıkardı. 1961 yılından itibaren üç dönem daha Kocaeli milletvekili olarak Meclis'te görev yapan Nihat Erim 1971-1972'de Başbakanlık yaptı. 19 Temmuz 1980'de evinin yakınlarında uğradığı suikast sonucu hayatını kaybetti. (*TBMM Albümü, 1920-2010*, 2. Cilt, (1950-1980), TBMM Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2010, s.435; http://tr.wikipedia.org/wiki/Nihat_Erim, (Erişim tarihi:02.07.2013).

olacak Kasım Gülek'i¹⁴ seçti. Kasım Gülek, Genel Sekreterliği döneminde parti örgütünü arkasına alarak şefin karşısında durabilen ilk kişi olmuştur¹⁵.

1950 seçimlerinden sonra da CHP'de milletvekili adaylarını belirleme yöntemi tartışılmaya devam etti. Bu tartışmalarda Genel Merkez, adayların belirlenmesinde kontenjan isterken, parti örgütü tek partili yıllarda örgütün aday belirleme konusundaki etkisizliğine duyduğu tepki nedeniyle buna karşı çıkıyordu¹⁶.

1954 seçimlerinde CHP'de milletvekili adayları, CHP'nin 1953'te toplanan X. Kurultayı'nda onaylanmış tüzüğüne göre belirlendi. Tüzüğün "Seçimlerde Parti Adaylığı" başlıklı 54. Maddesi milletvekili adaylarının saptanma yöntemini düzenliyordu. Buna göre;

"Parti milletvekili adayları, ilgili ildeki partililer arasından teşkil olunan yoklama kurulları tarafından seçilir.

Bu yoklama kurullarının nasıl teşekkül edeceği ve ne tarzda toplanıp seçim yapacağı Genel İdare Kurulunca hazırlanıp Kurultay tarafından kararlaştırılacak Yönetmelikle belirtilir.

*Mahallî seçimlerde Parti adaylarının ne surette tespit edileceği Yönetmelikle belirtilir"*¹⁷.

Tüzüğün öngördüğü şekilde hazırlanan yönetmelikle Genel Merkeze %20 oranında bir kontenjan verildi. Geriye kalan adaylar ise illerde yapılacak aday yoklamaları ile belirlendi¹⁸. 1953 tarihli CHP Milletvekili Adaylık Yönetmeliği'nde yer alan yoklama kurulları; il ve ilçe yoklama kurulları olarak iki kısma ayrılmaktadır. İlçe yoklama kurulları üyeleri şunlardan oluşmaktaydı: "İlçe ve bucak yönetim kurulu başkan ve üyeleri ile denetçileri, ocak başkanları, ilçe gençlik ve kadınlar kolu başkanları,

¹⁴ Kasım Gülek; 1905 yılında Adana'da doğdu. Galatasaray Lisesi ve Robert Kolej'de gördüğü eğitimden sonra yükseköğrenimini yurtdışında devam ettiği birçok üniversitede tamamladı. 1939'dan itibaren iki dönem Bilecik, 1946 yılından itibaren bir dönem de Adana milletvekili seçildi. 1950 seçimlerinde CHP'nin aldığı ağır mağlubiyetten sonra toplanan VIII. Kurultay'da CHP Genel Sekreteri seçildi ve 1959 yılına kadar aralıksız olarak bu görevi sürdürdü. 1961 yılında Adana İl Temsilcisi olarak Temsilciler Meclisi'ne seçilen Kasım Gülek aynı zamanda 1961 ve 1965 yıllarında Adana Milletvekili olarak TBMM'de görev yaptı. Daha sonra çeşitli ulusal ve uluslararası görevlerde bulunan Kasım Gülek 19 Ocak 1996'da nefes darlığı tedavisi gördüğü ABD'de hayatını kaybetti. (TBMM Albümü, 1920-2010, s.406; http://tr.wikipedia.org/wiki/Kasım_Gülek (Erişim Tarihi: 02.07.2013)

¹⁵ Tefik Çavdar, "Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1980)", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 8, İletişim Yayınları, s.2026-2027.

¹⁶ Uyar, "1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri", s. 29.

¹⁷ C.H.P Tüzüğü (IX uncu Kurultayca Onanmış ve X uncu Kurultay Kararıyla Bazı Maddeleri Değiştirilmiş), Ulus Basımevi, Ankara, 1953, s.24.

¹⁸ Filiz Eşli, *Türk Demokrasininin Gelişim Sürecinde 1954 Genel Seçimleri*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, 2010, s.91.

kadınlar kolu yönetim kurulu üyeleri, danışma kurulu başkan ve üyeleri, kurultay delegeleri, ilçe sınırları içindeki mahalle ve köylerin partili muhtarları, ilçenin partili belediye başkanı ve belediye meclisi üyeleri, il genel meclisi üyeleri, yoklamadan en az altı ay önce kurulmuş mesleki teşekküllerin partili başkan ve üyeleri ile parti gazetesinin başyazarı ve gündelik gazetelerde devamlı olarak imza ile yazı yazan partili yazar ve karikatüristlerden oluşmaktadır.

İl yoklama kurulu üyeleri, merkez ilçede ve diğer ilçelerde yoklama kuruluna katılanların taşıdığı sıfatları taşıyan kimselerin yanında, il yönetim kurulu başkan ve üyeleri, il danışma kurulu ve haysiyet divanı başkan ve üyeleri, il denetçileri, il kadınlar kolu başkan ve sekreteri, il gençlik kolu başkanı, il belediye başkanı ve belediye meclisi üyeleri, il genel meclisi ile kurultay delegeleridir”¹⁹.

Bu kurallar dahilinde 1954 seçimlerine hazırlanan CHP’de bütün il ve ilçelerde oluşturulan yoklama kurulları milletvekili adaylarını belirlemeye başladı. Ancak yapılan aday yoklamaları parti genel merkezini tatmin etmekten uzaktı. Çünkü örneğin Genel Merkez tarafından desteklenen Abdurrahman Melek²⁰, Tayfur Sökmen²¹, Mümtaz Ökmen²² gibi birçok isim yoklamalar sonucunda listelere girmeyi başaramamıştı. Bu da ister istemez hem bu kişiler tarafından hem de Genel Merkez tarafından hoşnutsuzlukla

¹⁹ Köybaşı, *Türkiye’de Siyasi Partilerin Aday Tespiti*, s. 83.

²⁰ Abdurrahman Melek; 1896 yılında Antakya’da doğdu. Halep Sultanisi ve Beyrut Üniversitesi’nde okuduktan sonra İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’nden mezun oldu. Hatay’ın Türkiye’ye katılması mücadelesinin önde gelen liderlerinden biridir. Hatay Erginlik Cemiyeti’nin İstanbul Şubesi Başkanlığı yaptı. Cenevre’de yapılan Hatay müzakerelerine katılan Türk Heyetinde yer aldı. Hatay Devleti’nin kuruluşundan önceki dönemde Hatay Valiliği’ne atanarak Hatay Devleti’nin kuruluşunun hazırlıklarını yürütmüş, Hatay Devleti kurulunca Atatürk’ün onayıyla bu devletin Başbakanlığına tayin edilmiştir. Mart 1939’da Gaziantep milletvekilliğine seçilmiş, VI., VII., ve VIII. Dönem Gaziantep, IX. Dönem Hatay milletvekilliği yapmıştır. 1958-1961 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yönetim Kurulu üyeliği yapan Abdurrahman Melek 13 Ocak 1978’de Ankara’da vefat etmiştir. (*TBMM Albümü, 1920-2010*, s.419; http://tr.wikipedia.org/wiki/Abdurrahman_Melek (Erişim Tarihi: 03.07.2013).

²¹ Tayfur Sökmen; 1891 Adana doğumludur. Milletler Cemiyeti’nin 19 Mayıs 1937’de kabul ettiği Anayasadan sonra kurulan Hatay Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı olmuştur. Bu görevi Hatay, 29 Haziran 1939’de Millet Meclisi’nin kararıyla Türkiye Cumhuriyeti’nin kararıyla Türkiye Cumhuriyeti’ne katılma kararı alınca kadar sürdürmüştür. TBMM V., VI., VII., VIII. dönem Antalya ve IX. Dönem Hatay Milletvekilliği ile Cumhuriyet Senatosu Cumhurbaşkanınca seçilen üyeliği (7 Haziran 1968-2 Haziran 1974) yapmıştır. Evli ve 6 çocuk babasıdır. (*TBMM Albümü, 1920-2010*, s.403; http://tr.wikipedia.org/wiki/Tayfur_Sökmen (Erişim Tarihi: 03.07.2013)

²² Mümtaz Ökmen, 1895 Ankara doğumludur. Hukuk Fakültesi’ni bitirdi. Ziraat Bankası İdare Meclisi Başkanvekilliği, V., VI., VII., VIII. Dönem Ankara milletvekilliği ile Ticaret, Adalet, Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı yaptı. 28 Mayıs 1961’de ölen Mümtaz Ökmen evli ve iki çocuk babasıydı. (*TBMM Albümü, 1920-2010*, s.402; http://tr.wikipedia.org/wiki/Mümtaz_Ökmen (Erişim Tarihi: 03.07.2013).

karşılanıyordu. Öte taraftan basında, başta Ankara olmak üzere CHP'nin birçok ilde yaptığı aday yoklamalarında usulsüzlükler yapıldığına dair şayialar dolaşıyordu. Hatta CHP Ankara İl Başkanı Fuat Börekçi²³ Ankara aday yoklamalarında usulsüzlük yapılmadığına dair açıklama yapmak zorunda kaldı. Fuat Börekçi açıklamalarında; Ankara'nın 20 ilçesinde yapılan adaylık yoklamalarının partinin tüzüğüne ve yoklama yönetmeliğine tamamen uygun bir şekilde ve bütün müracaat edenlerin isimlerini ihtiva eden listeler üzerinden yapıldığını belirtiyordu²⁴.

Bu açıklamalara rağmen, Ankara'da yapılan adaylık yoklamalarına dair itirazlar devam etmişti. Bu çalışmada CHP'de üç dönem milletvekilliği ve Recep Peker Hükümeti'nde de İçişleri Bakanlığı yapmış olan Şükrü Sökmensüer'in²⁵ Ankara'da yapılan aday yoklamalarına karşı itirazlarını

²³ Mehmet Fuat Börekçi; 1909 Ankara doğumludur. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu olan Fuat Börekçi, Diyanet İşleri Başkanlığı memurluğu, Ankara Adliyesinde Hakim ve Savcılık, Ticaret Vekaleti Müfettişliği, Maliye Vekaleti Müşavirliği, Ankara Belediye Başkanlığı gibi görevlerde bulunmuştur. XI. Dönem Ankara Milletvekilliği yapan Fuat Börekçi 7 Eylül 1990'da vefat etmiştir. (TBMM Albümü, 1920-2010, s.593).

²⁴ *Yeni Ulus*, 3 Nisan 1954; Eşli, *1954 Genel Seçimleri*, s.89.

²⁵ Şükrü Sökmensüer 1890 Üsküp doğumludur. Yüksek tahsilini Mühendishanenin Sahra Topçu kısmında ikmal ederek 1912 yılında orduya katılmış, Balkan Muharebesine Edirne'de iştirak etmiştir. 1914'te harp Akademisi için açılan imtihanında muvaffak olmuş ve Akademi tahsiline başlayacağı sırada I. Cihan Harbi çıkmış ve harpte muhtelif cephelerde vazife görmüştür. I. Cihan Harbi'nin sonunda Harp Akademisi tahsiline başlamış ise de bu tahsil sırasında Atatürk'ün Anadolu'da Milli Mücadeleye başladığı haberini alarak Harp Akademisinden birkaç arkadaşıyla beraber karadan ve İzmit üzerinden Anadolu'ya geçerek Milli Hükümet emrine girmiştir. 20. Kolordu kurmayında ve müteakiben Genelkurmay hareket dairesinde Elcezire ve Adana cepheleri kısım amiri olarak ve müteakiben Garp Cephesi komutanlığı başyaverliği, I. İnönü Muharebesinde Süvari Bölüğü Komutanlığı, II. İnönü Muharebesinde de 11. Fırka Kurmay Başkanlığı vazifesini görmüş, Sakarya Muharebesinde Genelkurmay Başkanlığı yaverliğinde ve hareket şubesinde çalışmış ve Süvari Kolordusu Hareket Şubesi Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir. Büyük Taarruzda Kolordu ile Hareket Şubesi Müdürü olarak İzmir'e girmiş, kurmay binbaşılığına tayin edilmiştir. Müteakiben Harp Akademisi tahsilini ikmal ederek 6. Kolordu Hareket Şubesine ve müteakiben 15. Fırka Kurmay Başkanlığına tayin edilmiştir. 1927'de istifa suretiyle ordudan ayrılarak I. Genel Müfettişlik Asayiş Müdürlüğüne tayin edilmiş ve bu esnada Muş ve Urfa Vali Vekâleti vazifelerini görmüş, Urfa Vali Vekillliğinde Hudut Komisyonu Başkanı olarak Suriye Hudut Komisyonu ile hudut işlerinin tanzimi yolunda çalışmıştır. 15 Kasım 1932'de Emniyet İşleri Genel Müdürlüğü'ne getirilmiştir. 1 Mart 1932'de Adana'da toplanan Türkiye-Suriye Daimi Hudut Komisyonu'nda Türk Heyetine başkanlık etmiştir. 4 Nisan 1934'te Trakya Genel Müfettişliği Baş Müşavirliğine ve 9 Eylül 1934'te de Emniyet İşleri Genel Müdürlüğü'ne tayin olunmuş ve bu vazife üzerinde kalmak şartıyla Bakanlar Kurulu kararıyla 1 Temmuz 1937'de İstanbul Vali ve Belediye Başkanlık Vekâletine tayin kılınarak 18 Ağustos 1937 tarihine kadar bu vazifede kalmıştır. Şükrü Sökmensüer, Emniyet Genel Müdürü iken Hatay davasının ortaya çıkması ile Hatay Egemenlik Cemiyeti Genel Sekreterliğini de üzerine alarak çalışmıştır. Emniyet Genel Müdürlüğü'nde 11 Temmuz 1939 tarihine kadar kalmış ve Hatay'ın anavatana katılması üzerine 20 Temmuz 1939 tarihinde Hatay Valiliğine tayin kılınmıştır. 8 Şubat 1942 tarihinde laşe Müsteşarlığına getirilmiştir. Bu müsteşarlığı kaldırılması üzerine meclisin VI. Döneminde bir ara seçimde 8 Ağustos 1942'de Erzincan Milletvekilliğine seçilmiştir. Daha sonra VII. Dönem Erzincan ve VIII. Dönem Gümüşhane milletvekili olarak TBMM'de çalışmıştır. Bu arada 1946 seçimlerinden sonra kurulan Recep Peker Hükümetinde 7 Ağustos 1946-5 Eylül 1947 tarihleri arasında İçişleri Bakanlığı görevinde bulunmuştur. Mecliste içişleri ve savunma komisyonlarında ve müstakil grupta çalışmış ve 1946'da Milli Savunma Komisyon Başkanlığına seçilmiştir. 1950 seçimlerinde meclise giremeyen Şükrü Sökmensüer 1954 seçimleri öncesinde Ankara Merkez İlçe Başkanı olarak görev yaparken 1954 seçimlerinde Ankara'dan aday olmak istemesine rağmen yapılan aday yoklamalarında listeye girememiştir. Bu tarihten sonra aktif siyasetten çekilen Sökmensüer 1978'de vefat etmiştir. Evli ve üç çocuk babasıdır. (*Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTK Arşivi)*, *Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu*, Klasör No (K. No):5, Dosya No (D.No):3/3; *TBMM Arşivi Şükrü Sökmensüer Milletvekilliği Dosyası*).

ihtiva eden CHP Genel Başkanlığına sunduğu rapor ele alınacaktır. Sökmensüer raporda genel olarak CHP'nin aday belirleme uygulamalarını eleştirirken özel olarak ta aslında kendisinin Ankara adaylık listesine sokulmamasının CHP İl teşkilatının yaptığı hileler sonucunda gerçekleştiğini iddia etmektedir. Rapor Ankara'da yapılan aday yoklama sürecine olduğu kadar, genel olarak dönemin CHP'sinde parti içi demokrasi meselesine ışık tutacak önemli detaylar da içermektedir.

2. 1954 Seçimleri Öncesinde Ankara Aday Yoklamaları Hakkında Şükrü Sökmensüer'in Raporu²⁶

Şükrü Sökmensüer, "*CHP Sayın Genel Başkanlığı'na*"²⁷ başlıklı raporunda öncelikle 1954 seçimleri ile ilgili genel bir değerlendirme yapmaktadır. Ona göre; bu seçimler, demokrasinin bütün gerekleriyle ülkede yerleşip yerleşmeyeceği noktasında olağanüstü öneme sahiptir. Alınacak seçim sonuçlarının rejimin geleceğinin kısa veya uzun vadede teminata bağlanıp bağlanamayacağını göstereceğini iddia eden Sökmensüer; dört yıllık Demokrat Parti iktidarının bu noktada ümit verici olmadığını, "*gerçek halk idaresi taraftarlarını*" hayal kırıklığına uğrattığını, dolayısıyla böyle bir dönemde CHP'nin iktidara geçmesini rejimin kaderi ile alakalı gördüğünü ifade etmektedir²⁸.

Dönemin iktidarına eleştirilerini sürdüren Sökmensüer, dört yıllık DP iktidarının yaptığı en büyük kötülüğün, halka demokratik rejim sevgisini aşılama yerine şahsi ihtirasları tahrik etmek olduğunu savunmaktadır. Buna bağlı olarak artık kişilerdeki milletvekili olma isteğinin, millete hizmet gayesinden çok servet edinme gayretinin sonucu olduğunu düşünmektedir. Yüksek vasıflı ve rejimi sağlam temellere bağlayacak bir millet meclisi yaratılabilmesi için akl-ı selimin ve milli şuurun serbestçe tesirini göstermesi gerektiğini ileri süren Sökmensüer'e göre; her iki partinin de yoklama sistemleri bu esaslara dayanmadığı gibi tam tersine yürürlükte olan aday yoklama ilkeleri "*bin bir entrikanın çevrilmesine, mahalli kombinezonlara ve hatta vicdanların satın alınmasına müsaittir*"²⁹.

²⁶ TTK Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, K. No: 5, D. No:3/4, (ss.1-12).

²⁷Şükrü Sökmensüer'in raporunun tarihi belli değildir. Ancak CHP'nin adaylık yoklamalarını tamamlayarak listeleri kesinleştirdiği tarihle seçim tarihi arasında hazırlandığı anlaşılmaktadır. 1954 seçimlerinde geçerli olan seçim kanununun 37. maddesine göre partilerin aday listelerini seçim gününden 20 gün önce saat 17.00'ye kadar Yüksek Seçim Kurulu'na teslim etmeleri gerekmekteydi. (Eşli, *1954 Genel Seçimleri*, s.91). 2 Mayıs 1954'te seçim yapılacağına göre partilerin en geç 12 Nisan 1954'te kesinleşmiş aday listelerini Yüksek Seçim Kurulu'na verdiği düşünülebilir. Dolayısıyla muhtemelen Sökmensüer'in raporu 12 Nisan-2 Mayıs 1954 tarihleri arasındaki bir tarihte hazırlanmış olmalıdır.

²⁸ TTK Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, K. No: 5, D. No:3/4, s.1.

²⁹ TTK Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, K. No: 5, D. No:3/4, s.1.

Son aday yoklamalarının bahsedilen durumu açıkça ortaya koyduğunu belirten Sökmensüer, bu tarihten sonra yapılacak ilk kurultayda aday yoklama sisteminin yeniden ele alınarak bir takım teorik tartışmaları dikkate almadan halkın milli kültür ve karakter seviyesine uygun yeni bir aday yoklama sistemi yapılmasını önermektedir³⁰.

Bu dönemde Ankara Merkez İlçe Başkanı olan Sökmensüer; CHP'nin yürürlükteki aday yoklama sistemi hakkındaki bu kısa değerlendirmesinden sonra kendisinin de görevli olarak çalıştığı Ankara ili yoklama tatbikatı hakkındaki değerlendirmesine geçmektedir.

Öncelikle yukarıda bahsedilen CHP Ankara İl Başkanı Fuat Börekçi'nin Ankara ili yoklamalarında hiçbir yolsuzluk yoktur ifadesinin gerçeği yansıtmadığını, aksine yoklama sürecinin baştanbaşa yolsuzluklarla dolu olduğunu iddia eden Sökmensüer, bu meşru olmayan yoklamalara dayanarak milletvekili seçilmenin de gayr-i meşru damgasını taşıyacağını belirtmektedir. Bu iddiasına gerekçe olarak da memleketin kültür seviyesini göz önüne almadan güya demokrasi anlayışına uymak için hazırlansa da teorik olmaktan ileri gidemeyen CHP'nin aday yoklama talimatının, yoklamalarda oy hâkimiyetini fikirlere değil, şahsi tesirlere açık ocak başkanları ile bucak idare kurulları ve muhtarlaraya vermesini göstermektedir. Sökmensüer'e göre; yer yer yüzde ellisi ile yüzde yetmiş okuma yazma bilmeyen, adaylar üzerinde herhangi doğru bir fikre sahip olmayan ve inandıkları şahısların estireceği rüzgar istikametine dönebilecek bu kişiler, adaylık yoklamalarında oylarını kendi kanaat ve vicdanlarına göre değil tabii olarak araçlar ile kullanacaklardır. Bu araçlar eğer şahsi ihtiraşlardan azade ve bazı kişilerin aleti olmazlarsa az çok müspet netice alınabileceğini kabul etmesine rağmen, Sökmensüer'e göre adaylık yoklama süreci asla öyle cereyan etmemiş olduğu gibi bu şekilde devam ederse de belki elli yıl daha bu sistemle müspet netice alınamayacak ve oy sahipleri kültür seviyesi itibariyle oylarının kıymetini anlayıncaya kadar da bu durum devam edecektir. Haliyle böyle bir süreç de partinin içeriden yaralanmasına ve maddi menfaat kaygılarının devamlı olarak körüklenmesine neden olacaktır³¹.

Sökmensüer bu tespitleri yaptıktan sonra Ankara il merkezinde yapılan aday yoklamalarındaki haksızlıklar ve usulsüzlükleri maddeler halinde sıralamaktadır. Meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için raporun bu kısmının aynen verilmesi daha uygun olacaktır. Ankara il merkezinde CHP aday yoklamaları hakkında Sökmensüer'in iddiaları şöyleydi:

“A- 1953 Haziranı'nda malum tertiple iş başına gelen İl İdare Kurulu, faaliyetini partinin teşkilatlanması, parti programının vatandaşlar arasında yayılması, parti sevgisinin aşılınması istikametinde sevkedeceğine

³⁰ TTK Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, K. No: 5, D. No:3/4, s.1.

³¹ TTK Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, K. No: 5, D. No:3/4, s.2.

daha ilk vazife anından itibaren bütün heyetçe Milletvekili seçilmek istikametine tevcih etmiş ve bu gayeye ulaşmak için ilçelerde vazifeli ve nüfuzlu şahsiyetlere birer mebusluk mavi boncuğu armağan etmeye başlayarak mahalli ihtirasları durup dinlenmeksizin tahrik etmiştir. Bu gayretler o kadar ileri gitmiştir ki, koca bir yaz mevsimi boşuna geçmiş ve Belediye hudutları dışındaki ilçeler kongrelerinin yapılması için lüzumlu ve imkan dahilinde olan emek harcanmamıştır. Bugün Ankara ili büyük çoğunluğu ile ne ilçeler kongrelerinin ve ne de il kongresini yapamaz duruma düşürülmüştür.

B- Geçici İdare Kurulunun mebusluk peşinde koşarken başarı elde etmek ve kendilerine yer hazırlamak için başvurduğu tahrıkların başında Demokratların dili ile eskiler ve yeniler, yıpranmışlar, yıpranmamışlar, yaşlılar ve gençler, siyasi mevtalar gibi bir bozguncu ve parçalayıcı telkini partililerin kafasına yerleştirmek olmuştur. Ankara ilinde Geçici İdare Kurulu mevzuuna gitmeden evvel bu kötü zihniyeti ortadan kaldırmak gibi iyi bir niyetle tertiplenen İl İdare Kurulu ve İlçe Başkanlarından ve Eski İl İdare Kurulu üyelerinde Avukat bir zat içini şöyle boşaltmıştı: (Milletvekili seçimine Ökmenler, Sökmenler ve Ergunlarla gidilemez ve Ankara halkı bu adları taşıyan bir listeyi tutmaz). Sayın Genel Başkan tertipli ve telkinli ve tamamen hakikat hilafı olan bu konuşmaya layık olduğu cevabı vermiştir. Fakat tertipçilerin, tezcircilerin içleri bu suretle boşalmıştır. Bu tahrikin başlıca amili ise Ökmenlerin, Sökmenlerin, Ergunların bu gibilerin hizipçi tertiplerine alet olmamaları idi. Eğer Ökmenler, Sökmenler ve Ergunlar bunların tertiplerine alet olaydılar, şüphesiz ki bu tertipçilerin de baş tacı olacaklardı.

C- Geçici İdare Kuruluna gidilme safhaları Genel Başkanlıkça bilinmektedir. Bu idare kurulu tam seçim kampanyasının açıldığı bir sırada kuruldu ve hakikaten Ankara C.H.P İl Teşkilatı için büyük bir kazanç olacağı düşünülen Cafer Tüzel'in başkanlığında bir geçici idare kurulu kurulması keyfiyeti, vicdanlarımızı azap içinde bırakan bir tertiple ortadan kaldırıldı. Sayın Fuat Börekçi başkanlığındaki dokuz kişilik geçici idare kurulu vazife başına geçti. Bu heyetin dokuz arkadaştan ibaret olması ve onbir arkadaşlık bir heyete gidilmemesi ve ayrıca geçici idare kurulu tahakkuk ederse o kurulda vazife almayacaklarını namus sözü olarak ileriye sürenlerin bu kurulda vazife kabul etmeleri mevzuuda fikirlerde bir hayli istifham işareti doğmasına yol açmıştır.

D- Geçici İdare Kurulu yoklamayı hazırlamaya başladı. Şüphesiz ki vazifesine bağlı ilçeler daha evvel talimata uygun olarak bu hazırlıklarını yapmış bulunuyorlardı.

E- Geçici İdare Kurulu yoklamaya takaddim eden ve adayların az çok belli olduğu günlerde yaptığı toplantılarda hangi adayların tutulacağı noktası üzerinde bir hayli durmuş ve hatta bu hususta işlerine gelen bazı ilçe başkanlarının da mütalaalarını alarak kendilerine benimsenmeleri gereken

adaylar hakkında lüzumlu aşığı zımmen olsun yapmaktan kendilerini alamamışlardı.

F- Yoklama talimatına muhalif olarak ilçeleri serbest bırakmamış, kendi düşüncelerine uygun tertiplere kaynak olan yetmiş kişilik bir aday listesi bastırmışlar ve bu listede yer alan adaylardan tutulacakların adlarının hizasına birer zarp işareti konması esasını da talimat olarak ilçelere bildirmişler ve listelerin altına bu talimatı kaydetmişlerdir. Yoklamalarda münhasıran bu liste kullanılacak oy sahipleri oylarını bu listeler üzerinde kullanacaklardı. Bu kadar önemli bir mevzuda dikkat edilecek nokta bu listelerin yoklamalara katılacak üye adedi kadar ve hiç olmazsa yüzde beş fazlası ile bastırmak ve bunu bir zabıtla tespit etmek iken, bu yapılmamış, bu listeler birkaç misli fazlası ile bastırılmıştır. İşte yoklama seçimlerinde ilk tertip ve hile kaynağı budur.

G- İlçeler yoklama kurulları divanlarına kendilerine gönderilen oy listelerinde suiistimale meydan vermemek için evvela yoklama yapılması ve mevcut üye kadar üst tarafının bir zabıtla tespit olunarak ve bir zarf içinde mühürlenerek İl İdare Kurulu'na sunulması gerekirken bu da yapılmamış ve fazla listelerle oyunlar oynanmasına bilerek bilmeyerek göz yumulmuştur.

H- Bu oy listelerinin yoklama kurullarına mutlak tarafsız şahsiyetlerle gönderilmesi gerekirken bir kısım ilçelere o ilçelerde düşünülen tertiple kazanması matlub adayla gönderilmiştir. Keskin, Bâlâ, Şerefli Koçhisar, Haymana, Ayaş, Beypazarı, Nallıhan, Çamlıdere ve Kızılcahamam bu meyanda sayılabilir. Geçici İdare Kurulu üyelerinden yedisinin milletvekili adayı olduğu düşünülürse tertibin amacı kavranabilir.

İ- Bu listeler milletvekili adayları vasıtası ile mahallerine gönderilince bir kısım ilçelerde daha evvelden kazanmaları telkin olunan adaylara göre meşhur zarp işaretleri konularak hazırlanmış ve yoklama kurulunda üyelere işaretli listeler dağıtılmıştır. Kuvvetle aldığımız haberlere göre Bâlâ, Şerefli Koçhisar, Pazar, Beypazarı, Güdül ilçelerinde böyle olmakla beraber diğer ilçelerde de buna yakın tertiplere baş vurulmuştur.

J- Gençlik teşkilatının yoklama talimatındaki kongrelerini yapmış olmak esası hilafına seçimlere karıştırılması da bu teşkilatın ne maksatla sür'atle ilçelerde kurulduğunu meydana koymuştur.

Genel İdare Kurulu Üyesi Nihat Erim'in Gençlik Teşkilatı Başkanlarına kazanmaları matlub adayları telkin ettiği ve hatta altı aday için bu telkinlerini ısrarla yaptığı duyulmuştur. Bununla beraber böyle bir telkin sırasında bazı gençlerin benim de tutulup tutulmayacağım suallerine karşı Nihat Erim'in Şükrü Sökmensüer Ankara listesine yük olur, tutulmamalıdır. Dediği de kendilerinin çok yakınlarının ifadeleri ile sabittir.

Gençlik teşkilatı bu suretile tertipli bir aday listesi için bütün ilçelerde harekete geçirilmiş ve eskilerin ve istenmeyenlerin kazandırılmaması için her telkin ve tertibe başvurulmuştur. Bu ifadeyle bütün gençleri asla kastetmiş değilim Hususiyle bu gibi tertiplere alet

olmayan Merkez İlçe Gençlik Kolunu övmek vazifemdir. Ancak Şevki Aysan gibi Gençlik Teşkilatı kurmak üzere il teşkilatı kendisine vazifesi tevdi edilen arkadaşın il merkezinde ilçeler Gençlik Teşkilatı başkan ve sekreterlerini toplayarak kendilerine altı isim telkin ettiği ve bizzat kendisinin ilçe ilçe bu maksatla dolaşarak gençlik teşkilatını hazırladığı bir hakikattir. Bu arkadaş bana da başvurarak hangi isimler için çalıştığını ve beni de uyutacağını zannetmiştir. Bu arkadaş ve diğer bazı gençler ilçe ilçe dolaşarak kendilerine tevdi edilen gizli vazifeyi yapmak suretiyle daha ilk hamlede gençlik teşkilatının ihtiraslara alet edildiği bir vakiadır. Bu vakia gelecek için düşündürücü mahiyeti haizdir ve partimizi parçalayabilir. Çünkü gençlikten sadece kafa kağıdına göre yaş anlaşılmakta ve bunun da hududu çizilmiş bulunmamaktadır. Sağlam dimağ, sağlam, vücut, sağlam fikir tecrübe artık iflas etmiş durumdadır. Gençlik teşkilatından bir kısmının da il müşahidi olarak bazı ilçelere yollandığı ve bunların da aldıkları talimata göre hareket ettikleri kulaktan kulağa aksetmektedir.

K- Yoklamadan evvel 26 ve 27 Mart 1954 günleri kazanmaları matlub ilçe başkanlarının il merkezinde Hıfzı Oğuz Bekata³² tarafından tutulacak adaylar hakkında yeminli talimat verildiği musırren şayidir.

L- İl geçici idare kurulu mevzuu üzerinde Genel İdare Kurulu Üyesi Kemali Bayezit'le telefonla konuştuğumuz bir gece bana: (Sökmensüer; Mümtaz Ökmen adaylıktan feragat etti, Kasım Gülek'in iştiraki ile ilçe başkanları ile yapacağımız yarın ki toplantıda siz de feragat ederseniz yerinde bir iş olur) telkinini yaptı. Ben, bu telkinden Genel İdare Kurulu'nda şahsım hakkında bir geçmiş olması ihtimalini düşünerek 48 saat sonra Sayın Genel Başkana keyfiyeti arzettim. Böyle bir şey varsa yalnız kendilerinin işaretleri ile derhal feragat edeceğimi de temin ettim. Sayın Genel Başkan, böyle bir şeyden haberi olmadığını ve böyle bir fikri tutmadığını ilçe başkanları toplantısındaki beyanlarını da hatırlatarak teyit buyurdular.

M- Yoklamadan iki gün evvel Yenişehirdeki kulüp binamızda kadın kolları ile toplantı yapıyor. Bu toplantıda genel idare kurulu üyelerinden Vedat Dicleli'nin sayın eşi açıkça Şükrü Sökmensüer gibilere artık oy verilmemesini ısrarla tavsiye buyuruyorlar. Kadınlardan bazıları buna cevap veriyorlar. Bu bayanın bilhassa adımı zikrederek yaptığı menfi telkinin şahsi düşüncesinden doğduğuna asla inanmam. Herhalde muhterem refiklerinin telkinlerinin tesiri altında kalmışlardır. Çünkü tanışmayız.

³² Hıfzı Oğuz Bekata; 1911 Ankara doğumludur. Hukuk Fakültesi mezunu olan Bekata, İktisat Vekaleti İş Müfettişliği ve Sanayi Genel Müdür Yardımcılığı, Avukatlık, Gazetecilik ve yazarlık yaptı. VII., VIII, ve IX. Dönem Ankara milletvekilliği, Kurucu Meclis Ankara İli temsilciliği (6 Ocak 1961-15 Ekim 1961), Cumhuriyet Senatosu Ankara Üyeliği (15 Ekim 1961-12 Ekim 1975) ile Devlet ve İçişleri Bakanlığı yaptı. 2 Eylül 1995'te vefat eden Bekata, evli ve 4 çocuk babasıydı.(TBMM Albümü, 1920-2010,s.401; http://tr.wikipedia.org/wiki/Hıfzı_Oğuz_Bekata, (Er. Tarihi:03.07.2013).

N- Yoklamadan beş gün evvel Genel Sekreter Kasım Gülek beni davet etti. Diğer birçok bay ve bayan şahsiyetleri çağırdığı gibi ..... odasında bana şu hitapta bulundu: (Sökmensüer; sizi mecliste partimizin milletvekili olarak görmek istiyoruz. Bu yönden başka bir yerden de adaylığınız koymak da mümkündür, Hatayı tetkik ettim listesi dolmuştur fakat Erzincan'da boş yerimiz vardır, muvafakat edersen Erzincan'ı tavsiye edeyim). Cevabım şu olmuştur: (Teşekkür ederim, eğer Refik Koraltan Hatay'dan namzetliğini koyacaksa onunla mücadele edecek adamım. 1946'da da orada kendisiyle ben mücadele ettim. Hatay'ı tercih ederdim. Mademki kapalıdır, eğer partimizin menfaati gerekiyorsa Erzincan'ı da kabul ederim). Kasım Gülek bu cevabımı iyi karşıladı ve ayrıldık. Yoklamadan sonra öğrendim ki bir takım zevat şu ve bu ilçe tavsiye olunduğu halde Şükrü Sökmensüer verilen söz unutulmuş ve tavsiye olunmamıştır. Kasım Gülek'in verdiği sözü unutacağını düşünemedim. Benim hakkımda kendisine bu telkinin Hıfzı Oğuz Bekata tarafından yapıldığını biliyorum. Ancak Kasım Gülek'in Genel İdare Kuruluna beni teklif etmiş ve Genel İdare Kurulunca kabul edilmemiş olması ihtimali kuvvetlidir.”³³.

Şükrü Sökmensüer'in ifadelerinde dikkati çeken nokta CHP'nin içinde yaşanan kuşak çatışmasıydı. 1950 seçimlerini kaybeden parti yapılacak olan seçimlere eskilerle mi yoksa yenilerle mi gireceğine dair karar vermeye çalışıyordu. Bu çatışma da doğal olarak parti içinde olması gereken demokratik kuralların yer yer hiçe sayılmasına yol açabiliyordu. Bütün bu gerekçelere dayanarak Sökmensüer; Genel İdare Kurulu'nun tarafsız hakem olmak durumundan çıkarak bir takım tertiplere alet olduğunu, dolayısıyla bu kurulun yapmış olduğu aday yoklamalarının tarafsız ve adil olmadığı gibi hizip fikrine kurban gittiğini belirterek yoklamaların meşruiyetinin ortadan kalktığını iddia ediyordu.

Sökmensüer kendisinin teşkilat tarafından istenmemesinin sebeplerini de 1946 seçimlerinden sonra kurulan Recep Peker hükümetinde görev almasına ve 35'ler cephesi³⁴ meselesine bağlamaktadır³⁵.

³³ TTK Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, K. No: 5, D. No:3/4, s.2-6.

³⁴ 35'ler vakası 26 Ağustos 1947'de yaşanan bir tartışma üzerine Şükrü Sökmensüer'in de İçişleri Bakanı olduğu Recep Peker Hükümeti'nin güvenoyu istemesi ve 303 güvenoyuna karşın 34 CHP milletvekilinin hükümete güvenoyu vermemesi üzerine çıkmıştır. Oylamadan sonra bu 34 milletvekili İsmet İnönü'yü de gruba dahil ederek kendilerini 35'ler diye adlandırmışlardır. 35'ler CHP'nin genç ve liberal kanadını teşkil ediyordu. Recep Peker Hükümeti bu bölünmeden kısa bir süre sonra 9 Eylül 1947'de istifa etmiştir. Bu istifa 35'lerin başarısı olarak kabul edilmektedir. 35'ler vakası hakkında geniş bilgi için bkz: Kadri Unat, "Cumhuriyet Halk Partisi'nde Nevi Şahsına Münhasır Bir Muhalif Grup: Otuzbeşler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S:48, Güz 2011, ss.839-867; Şarika Gedikli Berber, "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Sivil Hükümet Darbesi: CHP'de 35'ler Vakası", *Gazi Akademik Bakış*, VI/11, (Kış-2012), ss.131-150.

³⁵ TTK Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, K. No: 5, D. No:3/4, s.6-7.

Şükrü Sökmensüer Ankara merkez yoklamalarını bu şekilde özetledikten sonra tek tek Ankara ilçelerindeki yoklama sürecini ele alarak yapıldığını iddia ettiği yolsuzlukları raporuna kaydetmiştir.

Sökmensüer'in iddia ettiğine göre; Ankara'dan Beypazarı'na Parti müşahidi tarafından götürülen yetmiş kişilik aday yoklama oy listesi üzerinde İlçe İdare Kurulu toplanarak Ankara'dan gelen telkinler doğrultusunda kimlere oy verilmesi gerektiğini saptamış ve oy verilecek şahısların isimleri hizasına işaret koymak suretiyle işaretli listeyi oy verecek kişilere dağıttırılmıştı. Sökmensüer bu iddiasına kanıt olarak da Beypazarı İdare Kurulu üyesi Şükrü Tulum'un kendisini telefonla arayarak Beypazarı listesine alındığını söylediği halde, daha sonra Ankara'dan gelen bir haber üzerine isminin silindiğini hatta hakkında "*siyasi mevta*" tanımlamasının kullanıldığını ifade etmektedir. Göz boyamak için de kendisine dokuz oy verdirildiğini belirtmektedir³⁶.

Sökmensüer'in belirttiğine göre Gündül'de hazırlanan on altı adaylık listeden yalnız yedi adayın isimleri karşısına işaret koyularak bu isimlerin seçilmesi sağlanmış ve kendisine de Ankara merkezden verilen gizli talimat ile tek bir oy bile çıkarılmamıştı. Birleştirme kurulunda bu durum fark edilmesine rağmen, üzeri örtülerek meşru olmayan netice açıklanmıştı.

Nallıhan'da 173 oyun 150'si Sökmensüer'e verilmiş olmasına rağmen, Sökmensüer burada da usulsüzlük yapıldığını iddia etmektedir. Buna göre, ilçede 173 kişinin oy kullanması gerekirken ancak 70 kişi yoklama kuruluna katılmıştı. Bunun üzerine ilçe teşkilatı 173 kişiyi tamamlamak için aynı gün Demokrat Parti yoklama heyetinden çıkan muhtarlara oy kullandırmıştı.

Polatlı'da ise İlçe İdare Kurulu toplanarak 70 kişilik listeden bir takım meçhul kişilerin telkini ile beğendikleri 16 kişinin isimlerini ihtiva eden yeni bir liste hazırlamışlar ve bu adaylara oy verilmesini sağlamışlardı. Sökmensüer'e göre; Polatlı İlçe İdare Kurulu'nun yetmiş kişilik listeyi iptal ederek on altı kişilik yeni liste yapması tam bir suçtu. Ancak bu tertibi gerçekleştirenlerin partiden ihraçları gerekirken oylama sonuçlarının parti tarafından kabul edilmesi Sökmensüer'e göre milletvekili olarak seçileceklerin vekilliklerini gayr-i meşru hale getirecektir.

Sökmensüer, Haymana, Bala, Keskin, Kırıkkale, Şereflikoçhisar gibi bütün Ankara ilçelerinde yapılan aday yoklama işlemlerinin benzer şekilde yapılan usulsüzlüklerle tamamlandığını iddia ederek bu durumun demokratik değerlere uymadığını ifade etmektedir³⁷.

Sökmensüer'e göre; öncelikle CHP'nin mevcut yoklama talimatı "*nazari ve milli bünyeye hiç uymayan*" bir talimatken bu bile tam anlamıyla uygulanmamış ve yoklama sonuçları meşruiyetini kaybetmişti. Bu durum

³⁶ TTK Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, K. No: 5, D. No:3/4, s.7-8.

³⁷ TTK Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, K. No: 5, D. No:3/4, s.8-11.

sadece Ankara ile de sınırlı değildi. Daha başka birçok yerde de aynı usulsüzlüklerin yaşandığını kaydetmektedir.

Sonuç olarak Sökmensüer; Ankara için hazırlanmış olan listeyi ortadan kaldırmak gibi bir niyeti olmadığını kaydetmekle beraber, Ankara ili yoklama seçimlerinin dürüst ve talimata uygun gerçekleştirildiği iddiasının da hakikat dışı olduğunu belirtmektedir. Sökmensüer'e göre zaten 21 adaylık Ankara listesinin 11'inin yani yarıdan fazlasının Genel Merkez tarafından belirlenmesi ve bu isimlerin de yoklamada Polatlı, Keskin, Kırıkkale, Kalecik gibi seçmeni kalabalık ilçelerde fazla rağbet görmemesi listenin kazanma ihtimalini zayıflatmıştı.

Şükrü Sökmensüer Ankara'daki aday yoklama sürecini bu şekilde özetledikten sonra bundan sonra yapılacak en önemli icraatın ilk kurultayda mevcut yoklama sisteminin ülkenin kültür seviyesine göre hileleri önleyecek ve bütün partililerin oyları ile aday tespitine iştirakini sağlayacak şekilde düzenlemek olduğunu savunmaktaydı³⁸.

SONUÇ

CHP, 1954 seçimleri öncesinde yapılan bu adaylık yoklamaları ve Genel Merkez'in kontenjanından Ankara için belirlediği 21 kişilik aday listesi ile seçimlere katıldı³⁹. CHP 1954 seçimlerinde Türkiye genelinde oyların %35,1'ini alırken bunun karşılığında 35 milletvekilliği kazandı. Demokrat Parti ise %58,4'lük oy oranı ile 503 milletvekilini meclise gönderdi⁴⁰. Ankara'da ise CHP %39,4'lük oy oranına rağmen hiç milletvekili çıkaramadı, Ankara'nın 21 milletvekili de %50,4'lük oy oranı ile DP'ye gitti⁴¹. Bu orantısızlığın sebebi 1954 seçimlerinin gereğince yapıldığı 16 Şubat 1950 tarihli Seçim Kanunu idi. Bu kanuna göre öteden beri bir adayın seçilebilmesi için en yüksek oyu almasını ön gören basit çoğunluk kuralı, seçim çevresi olarak kabul edilen il bazında geçerli kılınmıştı. Dolayısıyla bir seçim çevresinde herhangi bir parti oyların basit çoğunluğunu alması halinde o seçim çevresindeki bütün temsilcilikleri kazanıyordu⁴².

³⁸ TTK Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, K. No: 5, D. No:3/4, s.12.

³⁹ 1954 Genel Seçimlerinde CHP'nin Ankara adayları şu isimlerden oluşuyordu: İsmet İnönü, Kasım Gülek, Remzi Atasü, Falih Rıfkı Atay, Şahin Ayanlar, Remziye Baturbaygil, Hıfzı Oğuz Bekata, Fuat Börekçi, Emin Dazıroğlu, Prof. Süheyp Nizami Derbil, Cevdet Eren, Prof. Nihat Erim, Halil Sezai Erkut, Prof. Ahmet Şükrü Esmer, İbrahim İmirzalıoğlu, Prof. Enver Ziya Karal, Cemal Sağlam, Hayrettin Tansu, Hasan Tez, Hüseyin Cahit Yalçın, Mustafa Yeşil. (Yeni Ulus, 12 Nisan 1954; Eşli, 1954 Genel Seçimleri, s.136).

⁴⁰ Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, TÜİK Yayınları, Ankara (Tarihsiz), s.25.

⁴¹ Milletvekili Genel Seçimleri, s.31.

⁴² Tekeli, "Seçim", s.1803.

Tek parti döneminde uygulanan seçimlerdeki aday belirleme usulü parti yerel teşkilatlarını işin içine katmadığı için demokrasi açısından sorunluuydu. Çünkü genel merkezin, dolayısıyla liderin işaretiyle aday olan kimseler çoğu zaman milletvekili oldukları illeri görmeden temsil görevini yerine getiriyorlardı. Bu durum da doğal olarak yöneticilerle halk arasındaki uçurumu gittikçe genişletiyordu. Yukarıda belirtildiği üzere çok partili hayata geçtikten sonra halkın dikkate alınması gereği partilerde aday gösterme sisteminin gözden geçirilmesine neden olmuştu. Önceki duruma göre daha demokratik olduğu iddia edilebilecek bu sistemde teoride partinin yerel teşkilatları da sürece dahil edilmişti. Ancak Şükrü Sökmensüer'in raporunda rahatlıkla görülebildiği üzere belirlenen aday yoklama sistemi kağıt üzerinde kalmaya mahkum edilmişti. Çünkü aday yoklama talimatına göre genel merkezin adayların ancak %30'unu belirleme yetkisi varken 21 kişilik Ankara aday listesinin 11'i yani %50'den fazlası genel merkez tarafından belirlenmişti. Ayrıca aday yoklama kurullarını oluşturan üyelerin yönlendirilmesi ile yoklama sürecinin etkilendiği anlaşılmaktadır.

Demokrasinin temel unsurlarından olan siyasi partilerin kendi iç bünyelerindeki işlemlerin demokratik kurallara göre yapılıp yapılmadığı yani parti içi demokrasi meselesi ülkedeki demokratik rejimin işlerliği ile yakından ilgilidir. Şükrü Sökmensüer'in raporu demokratik rejimle yeni tanışmış, çok partili hayata yeni geçmiş Türkiye'de CHP'de parti içi demokrasinin seviyesini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Son olarak şu noktayı belirtmekte fayda var ki, demokratik kuralların tam olarak içselleştirilemediği yerlerde/zamanlarda çoğu zaman işler şahsi hırs ve ihtiraslarla yürütülmektedir. Bu noktada raporda da görülen yoklama sürecinde yapılan usulsüzlükler ya kişinin kendisinin makam hırsından ya da kişilerin kendilerine yakın kimseleri belirli makamlara getirerek menfaat sağlama hırsından doğmaktadır. Bu noktada şu soru akla gelmektedir. Acaba Ankara yoklamaları sonucunda Şükrü Sökmensüer aday olarak gösterilseydi yine de yoklama sonuçlarına itiraz ederek bu raporu yazar mı idi? Elbette ki bu soruya verilecek cevap spekülasyondan öteye geçmeyecektir. Fakat böyle durumlarda insanların şahsi hırslarını ve psikolojilerini dikkate almadan kesin karara varmak çok mümkün görünmemektedir.

KAYNAKÇA

A) Arşiv Belgeleri

Türk Tarih Kurumu Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, Klasör No(K. No): 5, Dosya No (D.No):3/4, (ss.1-12); Klasör No: 5, Dosya No: 3/3.
TBMM Arşivi Şükrü Sökmensüer Milletvekilliği Dosyası.

B)Resmi Yayınlar

C.H.P Tüzüğü (IX uncu Kurultayca Onanmış ve X uncu Kurultay Kararıyla Bazı Maddeleri Değiştirilmiş), (1953). Ulus Basımevi, Ankara.,
Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, TÜİK Yayınları, Ankara (Tarihsiz).
TBMM Albümü, (2010). 1920-2010, 2. Cilt, (1950-1980), TBMM Yayınları, 2. Baskı, Ankara.,

C) Süreli Yayınlar

Yeni Ulus Gazetesi, 3 Nisan 1954, 12 Nisan 1954.

D) Araştırma Eserler

- AYDIN, Mehmet Ali, (2005). “Milletvekili Adaylarının Belirlenme Usulü ve Önseçim”, *Yasama Dergisi*, Sayı:5, Nisan-Mayıs-Haziran,. (ss.82-108).
- BERBER, Şarika Gedikli, (Kış- 2012). “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Sivil Hükümet Darbesi: CHP’de 35’ler Vakası”, *Gazi Akademik Bakış*, VI/11, (ss.131-150).
- ÇAVDAR, Tevfik, “Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1980)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 8, İletişim Yayınları.
- DUVERGER, Maurice (1962). “Partiler ve Siyasi Rejimler”, (Çeviren: Ergun Özbudun), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:19, Sayı:1-4,. (ss.95-171).
- EŞLİ, Filiz, (2010). *Türk Demokrasininin Gelişim Sürecinde 1954 Genel Seçimleri*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale.
- ILGAR, Yeliz, (2002). *Türkiye’de Siyasi Partilerdeki Merkezîyetçi Yapılanmaya Etki Eden Etmeler ve Merkezîyetçi Yapılanmanın Siyasal Demokrasi Açısından Olumsuz Sonuçları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- KAHRAMAN, Mehmet- ÇALIŞKAN, Zekeriya, (Haziran 2007). “Türkiye’de Siyasal Partilerin Hukuksal Statüsü ve Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:5, Sayı:3, (ss.122-131).
- KOÇAK, Cemil, (2010). *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, II, 5. Baskı, İstanbul.
- KÖYBAŞI, Zafer, (2006). *Türkiye’de Siyasal Partilerin Aday Tespiti*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- TEKELİ, Şirin, “Cumhuriyet Döneminde Seçimler”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:7, İletişim Yayınları. (ss.1797-1824).

A. Özkan / NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2 (2013) 73-91
A. Özkan / Nevşehir University Journal of Social Sciences 2 (2013)73-91

- TURAN, İlter, (Ekim-2011), “Türk Siyasi Partilerinde Lider Oligarşisi: Evrimi, Kurumsallaşması ve Sonuçları”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı:45. (ss.1-21).
- UNAT, Kadri, (2011), “Cumhuriyet Halk Partisi’nde Nevi Şahsına Münhasır Bir Muhalif Grup: Otuzbeşler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S:48, Güz. (ss.839-867).
- URAN, Hilmi, (2008), *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, İstanbul.
- UYAR, Hakkı, “1923’ten Günümüze CHP Tüzükleri”, <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/1.pdf> s.28. (Erişim Tarihi:05.06.2013).
- UZUN, Hakan, (2012), “İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1947 Olağan Kurultayı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25, (Güz/Autumn), (ss.101-139).

E) Elektronik Kaynaklar

<http://tr.wikipedia.org/wiki/>